

combination of study of science bases with productive labour of children; scientifically organized system of all influences; strengthening of pedagogical attention to child's collective.

The author of the article underlines that realization of purpose and tasks of research speech activity of children with heavy allolalias requires immersion in conception of child's collective, individualization of teaching, presented in the pedagogical legacy of A. Makarenko on condition of the creative use.

Tied development of individuality of A. Makarenko not only with the features of man but also with temperament. He considered that it is difficult to take into account the displays of character and temperament, that is why it is needed to have a very thin educate tool. The purpose of individual education consists of determination and development of personality capabilities and inclinations not only in the process of studies but also in the process of forming of child's character– future competent citizen of society.

Key words: research methodology, individualization and differentiation of teaching, theory of child's collective, children with heavy allolalias, system of the differentiated speech therapy correction.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гладішев В. В.

УДК 373.091.212:[373.015.31:17.022.1]

Л. П. Харченко

КОЛЕКТИВ ЯК ФАКТОР ВИХОВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

Сучасна школа в питаннях виховання орієнтується на цінності культурної спадщини, соціальної інтеграції та індивідуального розвитку. Основу педагогічної спадщини складають погляди і практичний досвід А. Макаренка, яким була створена виховна система, в якій гармонізувалося індивідуальне і колективне в житті дітей і було передумовою і умовою ціннісного розвитку підростаючої людини.

Колективна діяльність є найважливішим чинником становлення ціннісних орієнтацій сучасних школярів. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій знайшла своє відображення в працях А. Богомолова, В. Василенко, Р. Вижлецова, А. Донцова, О. Дробницького, М. Кагана, А. Леонтєва, Д. Леонтєва, І. Нарського В. Тугарінова.

Співвідношення індивідуального і колективного в діяльності дітей вивчалися А. Макаренком, В. Сухомлинським, Н. Боритко, О. Гребенюком, І. Колесниковою, Л. Разбегаєвою, В. Серіковим та ін.

Культура і суспільство є не просто зовнішні умови, але матеріал індивідуального розвитку, який полягає в їх присвоєнні, перетворенні у власне надбання, у елементи внутрішньої організації особистості. Безумовно, що це не механічний, а складно-опосередкований процес, що складається з різноманітних трансформацій, що зачіпають насамперед ціннісно-смыслову сферу.

Поняття цінності є незамінним для розуміння ключових механізмів соціалізації особистості, оскільки саме цінності виступають в суспільстві стратегічними цілями, які спонукають людей до спільних дій, соціального життя, забезпечують інтеграцію суспільства, допомагаючи людині здійснювати соціально схвалювальний вибір своєї поведінки в ситуаціях життєдіяльності.

Поняття «цінності» як значимості та ідеалу одночасно дозволяють О. Дробницькому говорити про цінності як про «істоту» предмета, яка здатна приймати «діяльну участь в житті людини» [1]. Він підкреслює, що цінність можлива тільки як певного роду психічне ставлення людини до об'єкта і вказує, що нормативно-оціночні уявлення дозволяють людині орієнтуватися в суспільному і природному світі, тому містять у собі величезний історичний досвід. На його думку, цінність включається в умови соціального буття людини і виконує значну роль в регуляції її практичної діяльності.

Аналогічну позицію займає і А. Богомолів розглядаючи систему цінностей як предметне втілення системи діяльностей і суспільних відносин, що виражають її конкретно-історичний спосіб життя. Цінність у нього виступає як елемент опредмечення у формі соціальних інститутів суспільних відносин [2].

Ототожнення цінності з предметами і їх властивостями, з ідеями і прагненнями людини можна спостерігати в концепції В. Тугарінова. Природу цінностей він намагається пояснити, виходячи з об'єктивних властивостей предметів і явищ дійсності [3].

Отже, категорія «цінність» у філософських роботах розкривається за допомогою різних понять, таких як значимість, важливість, нормативність, корисність та ін.

Подання цінностей як якихось смислових універсалій, викристалізувалося в результаті узагальнення типових ситуацій, які фіксують найбільш загальні типи відносин між суб'єктами різного рівня: від особистості до суспільства в цілому, характерно для досліджень Г. Вижлецова. Він відзначає, що в цьому полягає один з основних аспектів духовності цінності, її надситуативності. Цінності можуть володіти самостійним сенсом і тому утворюють цілий пласт в культурній спадщині, визначаючи особливості світогляду [4].

Таким чином, аналіз філософських і соціологічних джерел дозволяє зробити висновок про те, що цінність не зводиться ні як до значущості своєї основи, ні до норми та ідеалу. Вона уявляє собою не просто необхідну і належну, але і бажану мету, яка є ідеалом і бере участь в нормативно-регулюючому впливі на міжсуб'єктні відносини, а через них і на всю соціальну практику. Значимість цінностей для забезпечення інтеграції суспільства, допомоги індивідам у здійсненні соціально схвалюваного вибору своєї поведінки відзначає і М. Вебер, розглядаючи цінності як найважливіші елементи суспільної свідомості. На його думку, в цінностях у концентрованому вигляді виражається сенс культури. Він пише: «Система цінностей утворює внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію потреб та інтересів індивідів і соціальних спільнот» [5].

Культура, за словами П. Флоренського, є середовище, яке ростить і живить особистість. Культура визначає норми життя, якими керуються люди, хоча ці норми не завжди ясно формулюються, тому що вони – припущення щодо основних цінностей, які не обговорюються. Ці основні цінності синтезують цінності культури і цінності життя, зберігаються у свідомості і діяльності людей і транслиуються з покоління в покоління.

Слід усвідомлювати співвіднесеність цінностей з суб'єктом як носієм певної системи цінностей в різних його модальностях: як окремої людини (в тій мірі, в якій він є особистістю) і «сукупного суб'єкта» – по термінології А. Леонтьєва. При цьому під «сукупним суб'єктом» розуміється і «група людей, об'єднана не випадково, механічно, а системно», що володіє єдиною колективною свідомістю і самосвідомістю, і певний соціум – конкретний історичний тип суспільства – за визначенням В. Штофф, який володіє «високим ступенем внутрішньої організованості і цілісності, яка породжує у нього культуру й втілюється в єдину свідомість і самосвідомість, спрямовану активність і, вільно обирається їм принцип соціальних дій» [6], і людство, коли воно виступає як єдине ціле, що усвідомлює себе таким.

Важливість взаємозв'язку зазначених модальностей суб'єкта як носіїв деяких систем цінностей полягає в тому, що значимість громадського предмета проектується не стільки на конкретного суб'єкта, скільки на всю соціальну спільність як на єдиного суб'єкта, а через неї вже опосередковано впливає на кожну людину, будучи основою формування у свідомості людей ціннісних орієнтацій, дозволяючи індивіду зайняти певну позицію, сформулювати моральні критерії оцінки дійсності, мотивуючи активність людини і прагнення до досягнення цілей у відповідності з включеними в структуру особистості цінностями.

Спробу сконструювати міждисциплінарне поняття «цінність», що характеризується множинністю граней, аспектів і форм існування, здійснив Д. Леонтьєв. Результатом його роботи стала теорія про три форми існування даного поняття, їх співвідношення між собою і взаємопереходів: суспільні ідеали, предметно-втілені цінності,

особистісні цінності. Спрощено ці переходи Д. Леонт'єв представляє таким чином: суспільні ідеали засвоюються особистістю і починають у якості «моделей належного» спонукати її активність, в процесі якої відбувається предметне втілення цих моделей; предметно втілені цінності, у свою чергу, стають основою для формування суспільних ідеалів, і т.д. по нескінченній спіралі [6].

У той же час далеко не всі соціальні цінності, усвідомлювані і навіть визнані індивідом в якості таких, що реально асимілюються ним і стають його особистісними цінностями. Усвідомлення і позитивне ставлення до цінності явно недостатньо, більше того, вони, очевидно, навіть не є необхідними, як зазначає Д. Леонт'єв. Необхідна ж умова цієї трансформації – практичне включення суб'єкта в колективну діяльність, направлену на реалізацію відповідної цінності.

Виникає питання: чому саме колективна діяльність є показником присвоєння особистістю цінності, набуття особистісного сенсу? Відповідь на нього знаходимо в теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин у групі. Основна ідея полягає в тому, що всю структуру малої групи можна уявити як таку що складається з трьох основних шарів або «страт»: зовнішній рівень групової структури, де дані безпосередні емоційні міжособистісні відносини; другий шар, що представляє собою більш глибоку освіту, яка позначається терміном «ціннісно-орієнтаційна єдність», і характеризується тим, що відносини тут опосередковані спільною діяльністю, вираженням чого є збіг для членів групи орієнтації на основні цінності, що стосуються процесу спільної діяльності. Третій шар групової структури розташований ще глибше і передбачає ще більше включення індивіда в спільно групову діяльність; на цьому рівні члени групи поділяють цілі групової діяльності, і, отже, тут можуть бути виявлені найбільш серйозні, значимі мотиви вибору членами групи один одного. Цей шар групи був названий «ядром» групової структури. Все сказане має безпосереднє відношення до розуміння згуртованості групи, асиміляції соціальних цінностей і становленню їх як особистостей.

Погляди А. Петровського про структуру малої групи засновані на положеннях про стадії розвитку колективу А. Макаренка, перспективи розвитку колективної діяльності школярів, які знайшли своє відображення не тільки в працях педагогів, психологів, але і філософів, соціологів.

Три шари групових структур можуть одночасно бути розглянуті і як три рівні розвитку групи, зокрема три рівні розвитку групової згуртованості, а також як три етапи у привласненні особистістю соціокультурних цінностей. На першому етапі (що відповідає поверхневому шару внутрішньогрупових відносин) згуртованість виражається розвитком емоційних контактів, проте спільність цінних орієнтацій не сформована. На другому етапі (що відповідає другому шару – ціннісно-орієнтаційної єдності) відбувається подальше згуртування

групи, і тепер це виражається в збігу у її членів основної системи цінностей, пов'язаних з процесом спільної діяльності. На третьому етапі (що відповідає «ядерному» шару внутрішньогрупових відносин) інтеграція групи (а отже, і її згуртованість) виявляється в тому, що всі її члени починають поділяти спільні цілі групової діяльності. Таким чином, виконується необхідна умова привласнення особистістю цінності – практичне включення суб'єкта в колективну діяльність, направлену на реалізацію відповідної цінності.

Одночасна включеність індивіда в досить велике число соціальних груп різного масштабу і рангу багатосторонньо опосередковує його відносини зі світом. Інтенсивність цієї включеності може бути різною: від суто формальної належності і формальної орієнтації до повного прийняття групових норм, цінностей, ритуалів тощо і їх асиміляції у вигляді інтеріоризованих механізмів регуляції.

Колектив, система цінностей референтної малої групи є тою проміжною ланкою, яка опосередковує процес трансформації соціокультурних цінностей в особистісні. Засвоєння цінностей великих соціальних груп і спільнот завжди опосередковано цінностями малих референтних для індивіда груп. У міру дорослішання людини, коли з'являються більш-менш стійкі компанії однолітків, вони стають другим, альтернативним (після сім'ї) каналом засвоєння цінностей, тому така велика їх роль у формуванні ціннісних орієнтацій.

Виділяється клас особистісних цінностей, які є індивідуальним заломленням групових або універсальних (загальнолюдських) цінностей. Ці цінності, не будучи індивідуально-специфічними, різняться в різних індивідів інтерпретацією їхнього змісту і розміщенням акцентів. Немає двох індивідів у одному і тому ж суспільстві, які мали б однакові цінності. Кожен десь щось додасть, десь щось зменшить, на одному зробить більш сильний акцент, а на іншому – більш слабкий.

Таким чином, особистісні цінності є генетично похідними від цінностей соціальних груп і спільнот різного масштабу і виступають як внутрішні носії соціальної регуляції, вкорінені в структурі особистості. Селекція, привласнення індивідом соціокультурних цінностей опосередковуються його соціальною ідентичністю і цінностями референтних для нього малих контактних груп, які можуть бути як каталізатором, так і бар'єром до засвоєння цінностей великих соціальних груп, в тому числі загальнолюдських.

Для того щоб процес формування ціннісних орієнтацій носив цілеспрямований характер, необхідно створювати умови для формування груп позитивної спрямованості, у діяльності яких можна реалізувати ціннісні відносини. Тому допомога в організації діяльності, де діти, підлітки могли б реалізувати свої ціннісні відносини, є головним завданням в роботі педагога при розвитку їх ціннісних орієнтацій.

Для того щоб соціально значуща діяльність сприяла формуванню у дітей та підлітків ціннісних орієнтації, слід так її організувати, щоб вона була:

- важливою для дітей і підлітків, певним чином зачіпала їхні реальні, істотні інтереси;
- вільною, що дозволяє реалізовуватися в ній, проявити всі свої здібності;
- важкою, що вимагає для її реалізації прояву певних вольових зусиль (і разом з тим такою, щоб кожен міг виконати її таким чином, щоб вона мала для нього позитивний ефект);
- створювати ситуацію вільного вибору, в якій молода людина опиняється перед реальною альтернативою: вчинити «по совісті», згідно з своїм світоглядом або проти своїх поглядів. У першому випадку може бути важче, але така поведінка має викликати і заохочення ззовні (від товаришів, педагога), а головне – внутрішнє задоволення, збільшити самоповагу. У другому випадку, коли здійснення вчинку полегшено, дитина, підліток втрачає повагу до себе.

Отже, завдання дорослих полягає у допомозі підростаючому поколінню при організації просоціальної діяльності в умовах дитячого колективу – діяльності, що забезпечує відповідальне ставлення дітей до спільної справи у широкому плані, тобто «абстрагування» від справ і цілей конкретної групи, зв'язок цих справ і цілей з більш широкими завданнями інших об'єднань, що утворюють суспільство. Подібна діяльність дозволить сформувати у дитини, підлітка особисту відповідальність за спільні справи. Саме в цьому випадку відбудеться становлення особистості, для якої справа, що спрямована на благо інших людей, які потребують допомоги, буде потребою.

Правилами організації колективної соціально значущої діяльності є спільно розподілена діяльність (по плануванню і подальшій реалізації); ціннісна спрямованість діяльності; зростання складності діяльності в залежності від віку та досвіду учасників; позитивна оцінка по ходу діяльності; супровід і закінчення діяльності педагогічним аналізом, на основі якого планується майбутня виховна діяльність.

Соціально значима діяльність повинна також бути засобом формування колективу та розвитку позитивних відносин його членів, якщо буде відповідним чином організована. Це повинна бути така організація, за якої:

- діти виконують окремі частини однієї загальної задачі з урахуванням їх індивідуальних особливостей і особистісних переваг;
- значимі цілі цієї діяльності мають як суспільний, так і особистісний зміст;
- забезпечується рівноправна, ініціативно-творча позиція кожної дитини (від планування справ до оцінки її результатів);

- здійснюються безперервність і ускладнення спільної діяльності, причому не тільки в плані власної діяльності, але, головне, з позиції її активного учасника, чинного спочатку для «контактної» групи, а потім – колективу в цілому;

- діяльність, яка спрямована на благо інших людей, суспільства.

Саме в розвинених формах соціально схвалюваної діяльності відбувається становлення ціннісних орієнтації у підростаючого покоління, формується вміння враховувати інтереси, позицію іншої людини і на основі цього вибудовувати свою поведінку.

Особливу роль у створенні сприятливої психологічної атмосфери в групі грає методика колективної творчої діяльності (КТД), що відрізняється великим педагогічним потенціалом. Використання в роботі колективної творчої діяльності сприяє розвитку внутрішньогрупових відносин, сприяє становленню колективу – групи, що відрізняється спільністю цілей і адекватність мотивів предметно-практичної спільної діяльності, спрямованої на користь суспільства, турботою про загальний результат, певною організацією і характером спілкування, широкою системою колективних зв'язків.

Поєднання, з одного боку, взаємної відповідальності, а з іншого – необхідність прояву самостійності в організації і здійсненні просоціальної діяльності забезпечує умови для розвитку справжньої суб'єктності. Тому розвинений колектив, колективна діяльність являють собою необхідні умови самоствердження особистості, формування у неї ціннісних орієнтації, що представляють найважливіший елемент всієї внутрішньої структури особистості, що дозволяє орієнтуватися у світі матеріальної та духовної культури суспільства, що забезпечує мотивацію поведінки і діяльності особистості.

Список використаної літератури

1. Дробницький О. Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия / О. Г. Дробницький. – М. : Политиздат, 1967. – 351 с. **2. Богомолов А. С.** Определечивание, ценности и социологическое познание / А. С. Богомолов // Социологические исследования. – 1975. – № 2. – С. 53 – 61. **3. Тугаринов В. П.** Теория ценностей в марксизме / В. П. Тугаринов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1962 – 124 с. **4. Выжлецов Г. П.** Духовные ценности и судьба России / Г. П. Выжлецов // Социально-политический журнал. – 1994. – № 3. – С. 16 – 32. **5. Вебер М.** Избранные произведения / Сост., общ. ред. и послесл. П. П. Гайденко. – М. : Прогресс, 1990. – 804 с. **6. Леонтьев Д. А.** Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15 – 27. **7. Штофф В. А.** Человек как субъект познания / В. А. Штофф // Методические проблемы изучения человека. – Л., 1979. – С. 69 – 70.

Харченко Л. П. Колектив як фактор виховання цінностей школярів

Розглядається найважливіший аспект педагогічної спадщини А. Макаренка – роль колективної діяльності у становленні особистості. Акцент робиться на впливі колективної діяльності на «формування» цінностей: особистісних і соціальних. Автором аналізуються погляди філософів, соціологів на сутність і зміст цінностей, етапи становлення колективу розглядаються як етапи присвоєння особистістю культурних цінностей. Умовою формування цінностей є соціально значущий характер діяльності.

Ключові слова: колектив, колективна діяльність, цінності.

Харченко Л. П. Колектив как фактор воспитания ценностей школьников

Рассматривается важнейший аспект педагогического наследия А. Макаренка – роль коллективной деятельности в становлении личности. Акцент делается на влиянии коллективной деятельности на «формирование» ценностей: личностных и социальных. Автором анализируются взгляды философов, социологов на сущность и содержание ценностей, этапы становления коллектива рассматриваются как этапы присвоения личностью социокультурных ценностей. Условием формирования ценностей является социально-значимый характер деятельности.

Ключевые слова: коллектив, коллективная деятельность, ценности.

Kharchenko L. P. The Team as a Factor of Education of Values of Schoolchildren

Is considered the most important aspect of pedagogical heritage A. Makarenko – the role of collective action in the formation of the individual. Emphasis is placed on the impact of collective action on the «formation of a» values: personal and social. The author analyzes the views of the philosophers, sociologists on the essence and content of values, stages of formation of the collective are examined as the stages of the assignment of the personality of the socio-cultural values. Condition for the formation of values is a socially-significant activity.

Key words: collective, collective activity, values.

Стаття надійшла до редакції 08.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.